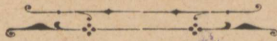

A. Riis.

Duplun

Ernst Peterson

ja

11 6/181

Gesti elu paised.

4146

Põltsamaal, 1901.

A. Riis'i kirjastus.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 12. мая 1901 года.

a-1887.

637

Печатано въ тип. К. Юрисона и Т. Тийта въ Оберпаленъ.

E e s s ö n a k s.

Selle kirjatüki ainumas otstarbe on see, et Ernst Petersoni paari ilukirjanduslist toodet ja mõnda tema lugejate arwamist nende kohta kriitikalise arutamise alla wõttes selgusele jõuda, mis meie E. Petersoni töödest ja tema, kui kirjaniku, püüetest õige peame arwama. Selleks on meil seda rohkem põhjust, et tema ja ta tööde kohta mitmekesiseid arwamisi on awaldatud. E. P. on teraw elu tähelepanija ja wigade otsija. Kes oma wigasid ei näe, ei oska ka nendest ennast wabastada; pahem lugu on sellega, kes wigasid küll näeb, aga mõtleb: natukene waletada, natukene warastada — saab ilmast läbi; aga kõige pahemaks muutub asi siis, kui musta meelega püütakse walgeks tunnistada. —

Raamatufirjutaja.

I.

Postimehe tänavuse aasta 42. numbrist leidsime weikese kirjatuunistuse Torma mängufoori asutamisest. See kirjatuunistus lõpeb järgmise tähendamise sõnaga:

„Ja meie tahame raijakullid eemale tõrjuda, kes oma terasnookadega meie huulte ohwrit roojastawad ja neid küünlaid püüawad kustutada, mis meie rahwa elu heledaks ja südame soojaks teewad.“

Sealt samast leidsime selle tähendamise sõnale ka tumeda seletuse. Kirjatuunistus algab nii:

„Üks jutukirjutaja püüab näidata, kuidas kavalus ja kõrkus laulukoori asutab, edewus ja kiimalus noored inimesed kooris laulma ajab, nad libeda tee pääle tõmbab ja wiimaks mitmed otse häbielu sisse tõukab, nõnda et wiimaks kohtu uurimine kõlwatumale ajutusele otja teeb.“

„Nähtawasti seisab jutukirjutaja ühe ajalehe mõju all, kes juba aastate eest muusika hariduslikku ja kaswatajat tähtsust hakkas halvaks laitma.“

Siit selgub: huulte ohwer on muusika, mis Issandale kiituseks tuuakse, küünlad, mis meie rahwa elu heledaks ja südame soojaks teewad— laulu ja mängu koorid, aga raijakullid on: üks

ajaleht, kes juba aastate eest muusika hariduslikku ja kasvatajat tähtsust hakkas halvaks laitma, ja selle paha mõju all olev jutufirjutaja. Need kaks raisakulli, ajaleht ja tema mõju all olev jutufirjutaja, püüavad huulte ohwrit — muusikat roojastada ja küünlaid — laulu ja mängu koorisid kustutada.

Kes on nüüd need raisakullid ja kus tunnistus nende roojastavast tööst? Nagu näha, on tähendamise sõna seletus puudulik ja tume. Siisgi antakse meile seal midagi märgata, mis edasi seletamise juures võtmeks võib olla.

Kirjatunnistus räägib Torma mängu koorist ja küünaldest, mis meie rahwa elu heledaks ja südame soojaks teevad, seega Cesti laulu ja mängu kooridest. Ajaleht ja tema paha mõju all olev jutufirjutaja on siis ka muudugi meie liha ja veri. Huulte ohvri roojastamine peab ka alles hilja aja eest juhtunud olema, sest raisakullide eemale tõrjumine sündis tänauses „Postimehes“ veebruari kuu 20. päeval. Ja tõesti ilmus 1900 aasta lõpul trükitist jutustus ühest Cesti „heledast küünlast“ ja selle huulte ohvriist. Jutustuse pealkiri on: „Paised“ juhtumised ja jutustused Cesti elust, № 3 „Issanda kiituseks.“

Vipukiri: „Kuulge Jehova sõna, teie Soodoma pealikud; pange meie Jumala käsu õpetust tähele sina Komorra rahvas! Mis tarvis on mulle teie paljud ohvrid! Ärge võtke enam

tühja annet tuua; ei wõi ma sallida nurjatumat tööd, pühade pidamisi ühtlasi, kui teie ka mitu palwet luete, ei kuule ma mitte." . . .

Jutukirjutaja nimi on Ernst Peterson. Nõnda oleme siis ühe raisakulli kinnipüüdnud ja teist meie ei hakka otsimagi, ehk see peaks küll weel koledam elukas olema, kui praegu leitud raipe häwitaja, sest wiimane öeldakse nähtawasti teise mõju all olewat. Wiimane tõendus on meile heaks kinnituseks selle mõttele, et meie tõesti õige linnu oleme kätte saanud, sest niisamasuguse ütelse leidmise paari päewa eest ühe tuli wärskke „parema“ kirjanduslise toode arwustuse osast. Kirjanduslise toode nimi on „Kiired“ I. Tema nõnda nimetatud arwustuse osas muude seas räägitakse ka Ernst Petersoni „Paisete“ II. andest. Sealt leidimegi W. R. tõenduse teisendi, mis sõna sõnalt nõnda kõlab:

„Laulukoorige laitmine ei ole aga sugugi uudis. Algas ju wiimastel aastatel üks Eesti ajaleht isäralise tuhinaga seda tööd. Rүүd on hr. Peterson nimetatud ajalehe mõtetel koos laulmas käimisest ja selle warjukülgedest jutu kirjutanud.

Nii oleme siis tähendamise sõnaga selgusele saanud. Meie jutukirjanik Ernst Peterson on raisakull, tema jutt „Õsanda kiituseks“ — huulte ohwri — muusika roojastamine, ja selle oodetaw järeldus — küünalde kustumine, mis meie rahwaelu heledaks ja südame soojaks teewad, —

ehk laulu ja mängukooside lõppemine.

See on W. K. arvamine, mis ühes ka „Postimehe“ oma on, sest et meie seni ajani selle arvamisele toimetuse poolt parandamist ehk ümber lükkamist ei ole leidnud. Selle sarnase arvamise leidmise ka „Ristirahwa pühapäewa lehest.“ W. K. avaldab oma arvamist kindlal, iseteadval ja jämedal toonil, wist sellepärast jämedal toonil, et seda arvamist eksimataks peab, mida laim ei julge kahtlustama tulla, nagu ta ise seda auumehe A. Jakobsoni kohta ütleb. Selles on temal ka täieline õigus: igale asjale anna oma kohane nimi. Aga mis siis, kui W. K. & Ko. arvamine mitte tõega kokku ei käi? Siis kaotab see jäme toon G. Petersoni kohta kõik oma soola ja saab ainult uueks paiseks, mille meie jutufirjanit õigusega jälle üheks jutu aineks võiks võtta. Tõtt aga ei awalda W. K. & Ko. arvamine G. Petersoni jutust siis mitte, kui ta firjaniku pea mõtetest, mis ta oma „Issanda kiituseks“ sisse tõesti on põiminud, lahku läheb, ehk firjaniku mõtted koguni pea peale pöörab. See võib kahel põhjusel juhtuda: pahurast südamest, ehk kogemata. Kogemata juhtunud eksitusel võivad jällegi põhjuseks olla: lugeja tõlp mõte ehk unised silmad jutu lugemise ajal ehk jälle firjaniku mõtte ahtrus, tema segane keel ja sõnade wõereti tarwitamine. Meie ei tohi W. K. & Ko. arvamist esiotsa ei ühegi tõe pöörmise

liiki lugeda, waid peame seda tema kindlas tõe toonis awaldatud arwamiseks. Seda rohkem on meil nüüd põhjust arwata, et W. R. arwamine tema laotaja Postimehe läbi rahwa healeks ja wiimaks koguni Jumala healeks wõib muutuda. Mingit arwamist, aga selles kartuses, et ta mitte ebaarwamiseks ei saaks, ei tohi meie enesele ainult usu läbi, ilma oma mõistuse proowita, sisse puhuda lasta, sest mis poolest oleks ta siis parem, kui ebausk. Et aga W. R. & Ko. oma arwamist meile „Postimehes“ nimelt Sinai mäelt antud seaduse kujul täitmiseks ette on kirjutatud, ilma et ta oleks näidanud, kuidas tema peas sarnane arwamine „Issanda kiituseks“ lugemise juures on tekkunud ja seaduseks kujunenud, siis on meil asja jutustusest „Issanda kiituseks“ ja weel paarist teisest G. Petersoni jutust wõetud materjali waral järele katsuda kas W. R. & Ko. antud seadus on tõesti kõikumata kindel. On wõimalik, et meie mõtteproow, kui ta õiget teed käib, ka koguni uuele otsusele jõuab.

II.

Ernst Peterson on meile juba enne „Issanda kiituseks“ ilmumist jutufirjutajana tuttav. Peale „Paijete“ I. milles faks lühikest jutustust „Ühe härja elulugu“ ja „Marjad filmas“,

on tema weel kaks pikemat juttu kirjutanud „Ei iialgi“ ja „Õnnetu õnnelik.“ Need kaks viimast on aga enne ilmunud kui Paised. „Ei iialgi“ on kirjaniiku esimene töö ja pea terwelt koolipingil kirjutatud.

Ehk küll „Issanda kiituseks“ ja „Õnnetu õnnelik“ kümmeaastaid hiljem on kirjutatud, kui „Ei iialgi,“ ei leia meie süisgi nende kolme wahel põhjusemõttelikult suurt lõhet, mis kirjaniiku aadete ja maitsete häkilisest muudatusest märku wõiks anda. Küll leiame aga neis töödes ühisust. Rõõki tema jutustusi wõiksime õigusega paiseteks nimetada. Ernst Peterson on seltskonna elu warju külgede kirjeldaja. Sõegi „Ei iialgi“ pea aineteks on warjuküljed wõetud, ehk see jutust just kohe wälja ei paista, sest et kerge romantikalik loor jutu pea mõtte leidmist takistab. „Õnnetu õnneliku“ iseloomude kirjeldamise juures kirjaniik oma luule joowastust enam asjata ei raiska, sellepärast paistab temast ka paisete laad meile selgemine filma. „Paisete“ iseäranis aga „Issanda kiituseks“ kirjutaja ei ole küll enam see, mis „Ei iialgi“ sünnitaja, waid, märksa laiemas filmaringiga teraw elu tähelepanija. Seda nooruse, pool lapselikku magushaput ilatsewat tooni, kus jututegelane ühes taewa ja maaga nutab ja naerab, looduse pildi nõiduslikisest ilust otse rabatud saab, kus järw nagu põlew meri näitab olewat, millest tulesambad üles tõusewad ja kuni päikeseni

küünivad, — kus ta wahel hõbeda karwaliseks saab, milles nagu kuld peaga naelad säravad; kus hommikune waike tuuleõhk oma armsa käega õrnalt jutukangelase sisemise tormi tõttu hõõgawaid palefid paitab, sealt edasi kargab ja järwe pinna liikuma paneb, — siis paistab, nagu peaksiwad wetewaimud pidu, igal ühel peas puhtast wahust walge kroon; kust ta siis edasi lipsab, rohtu ja põesaid raputades, millede peal kaste wahest nagu kuld ja kallid kiwid, wahest nagu nutja silma wee pisarad säravad; wae-
watule ütlewad laened troosti, õigele südamele kiitust, rõõmsaga nad weeretawad rõõmulisi wiisid ühes, kuna nad kurjategijat noomitwad ja taga ajawad, — niisugust südant pöörutama ajawat tooni, mis algajaid kirjanikka wangistab, mis mõnel jutukirjanikul wanadusenil armsaks jääb, millest ka „Ei iialgi“ puhas ei ole—seda ei leia meie jutus „Issanda kiituseks“ enam. Kirjanik on ennast suurest wiast wabastanud. Wiaks peame meie seda tooni sellepärast, et ta wariseerlik tundmuste tõstmine on, ja et teda sagedasti jutu tegelaste tegude hingeteadlisteks põhjendamisteks peetakse. Suurte kultuurrahwas-
tepeenema seltskonna kihtide kirjanikkudele wõib ta weel omane olla, sest kirjanik ühes oma lugejatega on niisuguses kunstlikult üleskruwitud tundmuste wõrgus kodus ja koolipingil kaswa-
tatud, nii et neid, just ümberpööratud, katmata lihtsus wõib pahanada. Aga meile lihtsurelik-

tudele kõlbab sarnane weiderdamine ja mõistmata järel ahvimine niisama wähe, kui hõbe äkfedega äestamine.

Juba juttudes „Ühe härja elulugu,“ „Marjad silmas“ ja „Õnnetu õnnelik“ ei weiderda kirjaniik enam loodusega: ei lase teda jututege- laste pärast ei nutta ega naerda, ei ole õhus wõitlemisi, ei näkineidude tantsimist wete pin- nal, ei kuke rahutumast liikumist kiriku torni otsas, mis jutufangelasele kama naha üle ihu ajaks, ehk teda otse 70. taewasse upitaks, millest kir- janikul enesest aimugi ei ole, aga siiski oma pühaks kohuseks peab, sellest lugejale pilti maa- lida. „Õnnetu õnneliku“ iseäranis aga Paise te kirjutajal ei näe toredate tundmust tõstivate kõne- käändude wälja wäänamiseks sugugi aega olemat, just nagu kardaks ta, et sell' kombel jutule ku- nagi lõppu ei tule, sest terve wiie meele kaudu wõib kirjaniiku hingesse niipalju Looja tööde ilu tungida, et temaga sedasama wõib juhtuda, mis ühe metsanurga mehega, kes Turjewi linna ilust nii rabatud sai, et linna mööda ringilas- tes, ära unustas, mis pärast ta just sõitu wä- alustanud, lastele paar sukru saia ostis ja koju tagasi pööras. Midagi ei ole paremat, kui hea, selge ja rutuline lõpp. Seda selgem on aga lõpp, mida wähem peamõte, kõrwale kaalduwatest wähe mõtetest ja üleliigsetest tund- muste pakitsemistest takistatud saab.

Teadagi, ei ole kirjaniikul midagi welda,

siis jääb tale ainult looduse peale jahti pidada. On tal aga oma lugejatele midagi kuulutada, siis nõuame meie, lugejad, et ta seda võimalikult aru saadaval kujul, lühidelt, aga mõjuvalt teeks. Neg on liig üürifene ja kallis, et kirjanduslist pabna siblida — paari terakese pärast — ja sagedasti ei leia meie oma kirjanduslistest toodetest sedagi.

III.

Kolme pikemat jutustust: „Ei iialgi“, „Õnnetu õnnelik“ ja „Issanda kiituseks“ seob ühine põhjusmõte. See põhjusmõte on: midagi ei või tundmuste peale rajada; elu, tundmuste peale rajatud, ei või ei iialgi heale lõpule jõuda. Selle eksituse ohvriks langeb „Ei iialgi's“ jutu peategelane Kaarel.

Kaarel on hea muusika annetega Sanga walla peremehe poeg. Kaunis varakult hakkab ta kodus oma kirikherra esimisel juhatusel wiuli mängimist harjutama. Saatus wiis ta wabrikusse, kus ta osawa muusikamehe juhatusel ennast muusikas hoolega täiendab ja oma hea muusika annetega tundjates imestust äratav. Siit sõidab ta oma juhataja, wabriku koori kapellmeistri soowitusel Pariisi, konserwatoriumisse. Uga juba aasta pärast leiame ta kodumaalt — ümber hulkuja kõrtsi joodikuna. Häiline surm teeb ta elule wiimaks otsa.

Miks nii hale lõpp? Kaarel langes oma tund-
 muste ohwriks. Tasakaalu mõistuse, kindla meele
 ja tundmuste wahel oli tema juba ammugi enne
 haledat lõppu kaotanud. Wõit oli juba algusest
 tundmuste pool. Juba kodus oli tema elu ta wiil
 ja peretiitar Kadri. Tuli weikene elu muudatus;
 tuli ühes ka idealide wahetus: Kadri asemele
 asus parem, tundmustele südame soojem Agnes.
 Veel omandas Kaarel sellel astmel midagi —
 wähe elukõrkust, tilgakene, mis teda sundis ennast
 Kadrist paremaks pidama ja temast mõttes lahti
 ütlemata. Pariisis langes aga selle tilgakesele veel
 piiskasi juurde ja nüüd oli juba Agnes tale ma-
 dal, sest konserwatoriumi direktoril oli kodus kaks
 nägusat tütar, ja Kaarli süda, millest tundmused
 ilma peata peremeest mängiswad, nõudiswad wärs-
 ket toitu, kuna Agnes tuhanded werstad sellest
 tormitsewast südamest eemal oli. Siiski wõib
 wahel parajal ajal tõusnud wana mälestus wärs-
 kete tundmuste üle wõitu saada ja imet teha,
 mis Kaarliga ka sündis. Korraga saab ta Agneselt
 kirja, kus see kaebab, et teda sunnitakse wägise
 mehele minema, wabriku kirjutajale Stegbergile,
 kes teda juba enne, kui Kaarel alles wabrikus
 elas, omale püüdis ja wiimaks asja nii kawalase-
 te seadis, et Agnese wastutõrkumine wanemate
 käsu üleastumiseks oleks saanud, mida Agnes teha
 ei suutnud. Tuhat nelja sõidab Kaarel koju poole,
 aga jõuab siis alles wabrikusse kui Agnes ja
 Stegberg paari pandud on. Sellest ajast elab

Kaarel ainult endistest mälestustest, sest ta mõistus ei jaks taale uusi elusihetised anda ja kindla meele puudusel ei jõua, ei salligi ta selles silita elus mingit lorda. Nõnda jutu sifu.

Kaarel on mees, kelles tundmused mõistuse asemel kutsariks on hakanud, ning mõistus tal ainult au pärast pufis istub. See on tema hukatus. On tundmused hinges võimust võtnud, siis peletavad nad sealt wiimase seaduse, peale selle, mis alalist tundmuste uuendamist nõuab. Elu draamat suurendab veel see, et tundmused omas kaswamises, harimises, kiiremaid sammusi astuvad, kui mõistus, nõnda et nende wahete löhe tekkib, kuna nad kätikäes peakšivad käima ja tasakaalu pidama. Misjuguft õnne niisugune tunde lend Moosese (nõnda nimetasivad lapsed küla koolmeistrit) filmaringi juures wõib anda, näeme meie Kaarlist.

Kaarli iseloom on paise. Siin on aga kirjanik oma tähelepanemise ainult paise enese, tema kaswamise peale pöörnud, kuna ta nendest seltskonna-elu tingimistest, mis seda paiset aitavad kaswatada, meile wähem selgema pildi annab. Kirjanik ei püüagi meites suurt tahtmist äratada neid wälimisi elutingimisi otsida, mis Kaarelt tema wiletsale lõpule upitasivad. Kaarli iseloom on ijklik, aga mitte seltskonna elu wormide paise.

IV.

Jutus „Õnnetu õnnelik“ on puusepäl Hans Buurmannil peretiitar Kata südame külge kasunud — lihtsalt jellepärast, et ta ilus, nägus neiu on ja — meri tõmbab. Hans tahaks teda omale kosida, aga peretiitar loodab koolmeistri Mättiku peale. Mättikul on aga oma kindla meelega mõistlik Juuli, kelle ta ka kosib. Siis lubab peretiitar peale selle veel paari wõtjale minna, wahete wahel annab Hansule lootust ja wiimaks, Hansust lori laulude läbi terve kihelkonna ees teotatud, lähebgi ikka Hansule mehele, ehk õigem, isa, kellel sarnane tembutamine kannatuse lõpetab, paneb ta malga abil mehele.

Jällegi kujutab meile kirjaniit tundmuste mängu, mida harilikult armastuseks nimetakse ja ka peetakse, tale idealit mantel selga kistakse ja kui Paali kummardatakse ning teenitakse. Kui jõuetu on aga see tundemäng jelleks, et midagi mõistlikku korda saata, iseäranis weel siis kui suuruse waim tale appi tuleb, nagu see Kata juures selgesti näha on. Hans jõuab küll oma püüdmiste tipule, aga selle töö wili, nagu näha, ei maitse tale, sest tale ei meeldi, kui tema naene tema oma lihajõd lapsi nagu koeri tale kallale puretab.

Oh küla noormees, kuule —

Ja pane tähele:

Et neiu armu sina

Ei püüaks wägise.

Kirjanik on siin ilma idealilise katteta näidanud mis armastemine ilma armastufeta on. Usjata waew oleks see, kui meie hakkaks järele uurima, mis põhjusel see jäetud ja teine wõetud. Siin walitseb, peale suuruse jumala ninapidi wedamise, täieline tundemängu anarchia, mis seletusi ja põhjendamisi ei salli, waid aga uut, wärsket materjali tarwitab; parem on ikka see, kes neid armastemise tundeid rohkem ja paremine õhutada oskab, ja selle poole weri tõmbab. Kata tundmuuste wahetamist ehk õigem ütelda, ühe ja selle sama tundmuse uuendamist põhjendada — ei ole kirjanik „Dunnetu õnnelikus“ nähtawasti tahtnudgi, sest jutu pea mõte: tundemängu ei wõi elus aluseks wõtta — paistab jutust ilma selle põhjendamisetagi küllalt selgesti silma.

See paise on otse rahwa oma. Ta ei ole küll ainult meie rahwa paise, aga ometegi meie rahwa elust wõetud, kus ta õige laialine nähtus on. Arwamine, et nõnda nimetatud muutlik armastus meie peretütarde juures liig haruldane asi on, mille pärast kirjanikul ei oleks tarwis olnud seda seltskonnale näidatagi, — ei käi tõega kokku. Kellegil ei ole uudis, et suuruse ebajumal peretütred saunikule ega sulasemehetele ei luba mehele minna, sest saunik on ikka saunik ja sulane on sulane ja peretütar mingu neile mehele — see on rohkem kui häbemata!

On nüüd G. Peterjon püüdnud sellega meie peretütred laimata ja armastust roojastada?

Mitte sugugi. Kirjanik on meile meie oma tõsist, aga mitte ainult tema enese peaojusse tekkinud paiset katmata näidanud.

V

Sellesama idee on Ernst Peterson ka omas viimases jutustuses „Issanda kiituseks“ aluseks võtnud.

Miina, wana Nikolai soldati tütar, elab omas kodus vaikist elu. Tema hinges walitseb täieline tasakaal. See tasakaal on küll rohkem isa käest pärandatud, kui tema oma võidetud. Isal oli aga mõistus üle kõige asjade peremees, ja Miina armastas wana Mart „kui oma hinge.“ Et tal ka kindlast meelest, mis inimest elu juhtumiste peremeheks teeb, mitte puudu ei olnud, seda näeme meie sellest, kui ta pärast 18 aastast kroonu teenistust Georgi ristiga jälle koju tuli, siis

„olivad tal paari nädala järele endised sugulased, sõbrad läbi waadatud. Selle ajaga oli ka Martil tulewane elu plaan selge. Mõisa käest rentis ta omale wanad täiskaswanud sawiangud, tegi sinna omale omikese peale, wõttis warsti naise — ja Mart oli omaga niisama kaugel, nagu wäga paljud, kes ei Ungru ega Krimmi sõda mitte ei ole näinud. Ehk ta küll wanalt naise oli wõtnud, oli Sumal tema elu pikendanud, ja nüüd oli temal kaks täiskaswanud tüdart, kellest wanem juba Tallinnas ühel raudtee amet-

nikul mehel oli, noorem aga alles kodus kaswas, emat awitas, kes juba ka wanaks kipus minema . (18 lk).

Miina mõistust ei pimesta weel mingi ebatarkus; tema südant ei olnud ka üksigi täitmata kultuur iha puutunud. Miina süda ei ole küll just mitte täitja puutumata; selle on Hannuse Joosep, pisukesel rendikoha perepoeg kiiremine tuffsuna pannud, aga see ei taista Miina elu normaal käiku, ennem lubab elu tale „südame soojaks“ muutuda, sest Joosep on mees, kes oma südame kõige tema läbi uurimata sala warandusega, paraja oheliku otsas oskab pidada. Miina südame oligi ta rohkem magusa jutu ajamise ja ajalehelugemisega, kui palawate pilludega wõitnud.

Seal tekkib aga kihelkonna kantri juures laulufoor, ja Miinat kutsutakse tema ilusa heale pärast ka laulma. Wana Mart aga ei usalda oma Miinat „laia ilma peale.“

„Korra oli ema Miinat mõisa teenima tahtnud wiia. Seal wandus aga Mart: Виньи нэ надо mõisa minna, kas kodus tööd ei ole; laia ilma peale, siis see weel minu laps!“ — ja habeme sisse pomises ta omas keeles: залка, эсли такая тэвка прападетъ зря!

Miinat ei lubanud Mart enne laulma, kui kihelkonna kanter Kops ise Sawiaugul Marti palumas käis ja Miina oma hoolde wõttis.

„Siis wiisake ikka nooremate peale ka filma—“ tuletas Mart kõstrile meelde; kõster lubas mui-

dugi seda teha. Miina hakkas laulmas kaima, ehk küll Joosep teda palus koju jääda. Aga Joosepi hoiatuse tõsist põhjust Miina omas lihtsas meeles ei märganud, kuna tema uhkuse tundmus tema heale kiituse läbi vähe oli juba elule õhutatud ja teda kiuste laulma kihutas.

Nüüd algas ka tõesti filma wiiskamine. Aga mitte kõster ei teinud seda, waid lauljad iseekesis, iseäranis aga Riisu kõrtsimehe poeg Jaan Miinaga. Miinale oli see esiotsa harjumata asi, ja ta ei julgenud kuidagi Jaani läikivateste filmadesse waadata.

„Ei tea mis siis oleks olemat, kui ma Jaanile ka julgesti otsa waataksin, ja ei löö filmi mitte maha . . . Miinale tuli suur igatsus jelle järele . . . Täna waatan ma nimelt Jaani otsa, kui ta jälle minu peale peaks waatama, mõtles ta iseeneses pühapäewal kõstri maja poole minnes.“

Nii mõtles Miina ja tegi kah. Tal oli esiotsa küll häbi, aga ta tundis, et see hea oli. Mitte üksi filma ei waadanud Miina Jaanile, waid wõttis Jaani käest juba kingitusi wastu. Inimene harjub ka hullemate asjadega ära, siis weel filma wiiskamise ja kingituste wastu wõtmisega. Silma wiiskamine on aga alles tundemängu hakatus, aga igal hakatusel on ka ikka lõpp. Lõpp tuli ka Jaani ja Miina tundemängule.

Tartus peetakse laulupidu. Kõster Kopf oma kooriga ühes Miina ja Jaaniga, kelle kulul Miina sõidab, tõttasiwad pidust osawõtma. Laulupi-

du järele hakkab aga Miina hinge ahastust tundma. Kihelkonnas laguneb jutt laiali: Miina käinud Saaniga Wanemuises ja sealt Saffa teatris . . . Nüüd tuleb lõpp lõppu järele: lõpeb laulukoor, Saan kaob Miina filmist, Miina ise kodust, wana Mart sureb südame walust. Annu-se Joosep sai aga Miinaga veel korra kokku; see oli maakonna linna lähedal Betlema kõrtsi ees. Parajaste sell' ajal, kui Joosep linna poole sõites kõrtsi ette oli jõudnud, kukkus kõrtsi ukse lahti ja üks joobnud naesterahwas wisati sealt wälja. Wars-ti tõugati tale sest samast uksest ka kaks madrust takka järele. Joosep tundis naesterahwa ära: see oli Sawiaugu Miina.

Sellega lõpeb jutt.

VI

Tällegi kordab wiimases jutus Miinaga seefama lugu, mis Kaarliga „Ei iialgis“ ja Kataga „Õnnetu õnnelikus,“ ainult täielikumalt, selgemalt ja kohutavamalt, kui enne.

Uga jutus „Issjanda kiituseks“ ei lepi jutu kirjutaja enam üksnes sellega, et näidata, kuidas Miina, selle peale waadates wana Mart pisarjilmil mõtles:

„Oh, если-бъ мальчикъ была, кинэ-раль, mis кинэраль“ — kuidas selle Sawiaugu Miina elu tubli tundmuste jauna läbi

füta soojaks tehakse. Tutu kirjutaja jubib meie waateid ka nende peale, kes seda sauna aitasiwad kütta. Ges otjas seisab Nisu Jaan, kõige oma meele mustuse, aga wälimise läike ja osawusega. Jaan kaswatab Miina — Zoosepist erutatud, aga jiiisgi alles normaal — tundmused kirgedeks ja kiimaluseks. Et seda korda saata, peab korralik, hariline mõtte wiis pahupidi saama pöördud. Seda toimetab Jaan päris plaanilikult. Jaan näikse, ka kõige oma sjiemise mustuse juures, küllalt nii elutark olemat — kõige wähemalt praegustes püüdmistes — ja väga hästi teadwat, et suuruse waim, rohke iseenesest lugu pidamine peas loogikalist segadust sünnitab.

Inimesel, kellel mõistus, tahtmine ja tundmused parajat tasakaalu peawad, on mõistus harilikult ikka ülemal astmel. See on ka otse tarwilik. Mõistus ei püüa üksnes iseenele piirkonnas loogikalikku käiku pidada, waid ta on ka mitmekesiste tundmuste ja tahtmiste lahutaja, jaotaja, nimele andja. Saawad tundmused ja tahtmine parajat toitu, siis töötab ka mõistus selle parajal mõõdul antud materjali kallal rutemine ja isjoma wäärtuse tundmine — käib tõsise wäärtusega kokku, ehk wähemalt, ei ole tõest kaugel. See kestab aga ainult seni kaua, kui mõistus tundmustest antud materjalist jagu saab, neid korralbada jõuab, igale ühele oma koha annab, ülemad ette otja seab ja alamad, põhjalikult läbi sõeludes, tagasi litsub ja jõuetumaks teeb.

Tüfaldamisest, sõelumisest seisabgi mõistuse võit tundmuste üle ja parajane tundmuste toit hingele on ka mõistusele ikka äratuses ja tegemusele kihutamises.

Wõtab aga järsku tekinud ja rohke tundmuste hoog hinges maad, nii et ta mõistuse korraldamise võimust üle käib, siis asub ta sinna võerana, kellele tema parajane koht näitamata jäi, mille tõttu ta siis ise omale elu kontserdi saalis esimise, politsei istme walib. Seesama lugu võib ka nõrgemate, aga sagedaste kordavate hinge ihadega sündida.

Tundmuste jõud seisab nende mõtte lahutusvõimust puutumata wärskuses. Mõistus aga ei falli, et miski tundmata olewus hinges peremeheks hakkaks, peremeheks ilma tema lubata ja heaks kiitmiseta. Hinges on küll tundeid, mis otse meie kombeliku elu aluses on, aga needgi tunded istuwad oma aupinkides just sellepärast, et nad mõistuselt heaks kiitmist on leidnud. Suhtub ka, et mõistus nähtawasti kombelise pinkis asuwatele tundmustele tükkis ajaks peremehe osa annab mängida ja mõnikord terve hinge oma warandusega priitahtlikult neile ohwerdab, nagu iseennast ära jalgawates tegudes, mis kristlikust armastusest juhitud, aga seda lubab tema jällegi sellepärast sündida, et selle akti läbi omale weel ülemat astet võita. Tähendab, peremehe osa ei anna mõistus kunagi käest ära. Siiski, ülematele tundmustele on mõistus walmis hingesse rohkem

maad andma, kui see tal harilikult kohane on, ka analiseerib ta neid vähem, sest mõtte analüüs, nagu eespool öeldud, tükkaldab tundmusi ja teeb nad lõdvaiks.

Siin mõib aga suur eesitus juhtuda ja nimelt sell' ajal, kui mõistus mitmekesiste tundmuste korraldamise juures paremaid otsib, et neid eluõigustlikeks tunnistada ja neile hinges ruumi anda: halb mõib siin kergesti hea asemele tõstetud saada. Wahetaks aga hea halvaga ära, siis asub hunt lamba nahas ametisse, ja selles headuse kuues toimetab ta oma häwitamat tööd kuni lõpuni, kui keegi ta seljast wariseri mantlit enne mitte maha ei kisu.

Sarnane lugu juhtus ka Miinaga. Miina wahetas Joosepi kõlblikud tundmused, mis Joosep tema wastu omas südames soetas, Riisu Jaani sarnaste, aga kõlbmata tundmusega ära. Kuidas see mõis sündida? Miina sattus Jaani plaanide ringisse. Jaan aga on läbi ja läbi ilatseja, siisgi mitte ainult selle sõna kõige alamas mõttes. Kõik, mis tema erkusi äritab, neid lõbutsema ajab, on temal lubatud; kõik abinõud, mis tale seda erutust aitawad muretseda, — ühetasja head. Uga erutust ja abinõusid tarwitab ta enese ja teiste juures siisgi korra järele, ettevaatlikult, et seda kindlamine märgile jõuda. Sellepärast ei märganudgi ka Miina, et ta Joosepit Jaaniga wahetades, ilutseja (ЭТИКЪ) asemele ilatseja (ЭСТЕТИКЪ) saab. Joosep, kui

ka wana Mart on ilutsejad, niisugused, kes lõbutsemist oma elusihiks aga ei pea, waid ilu ja rõõmu selles leiawad, mis mõistujelt kombliuse piiris lubatud on. Jaan ei ole küll ka mõistmata ilatseja, sest et ta, nagu öeldud, oma asju plaanilikult ajab — muidu oleks ka Miina tema plaanidest aru saanud ja ennast mitte Jaani wõrku annud. Wahe on aga siin selles, et Jaan löbu enese pärast lõbutseb, uskudes: elu on ainult lõbutsemine. Seda usku finitab ka tema mõistus.

Jaani elusihitised Miina ei tunnud, sellepärast ei wõinud ta ka mitte tema tundmuste wäärtust hinnastada. Küll aga nägi Miina, et elukawal Jaan tale natukene rohkem andis, kui otsekohene, tagasihoidlik ja mõnikord ka weel pilges Joosep. Joosep ei osanud Miinale filma waadata, ei kõtistanud tema iseenele lugupidamist, Jaan aga ei unustanud seda iialgi tegemast, mis Jaani, kui tema eest hoolitseja, wäärtust Miina filmas tõstis. Ka ei sallinud Joosep, et Miina laulmasgi käiks, kuna Miinal enesel selleks suur lust tuli, kui tema healt kiideti ja laulu taewani ülendati.

„Ja Miina sees tõusis suur kättemaksmise isu (Joosepi vastu). Seal tuliwad talle Jaani sõnad meelde: hakake laulu õppima, minnge linna ja teie käsi käib hästi!“ — Ja Miina filmade ees seisiwad need siidis ja sametis ning kallides kiwides lauljanad oma suurte jaki sunaukudega. „Ei tea mis siis

Zoosjep ütles, kui ma ka nii suur lauljanna oleksin ja mul ka nii lahtised riinad ja selg on? — armas Miina — ja ma ütlesin siis talle armastuses: Zoosjep! "Alga jeal samas kõlasiwad Jaani sõnad ta kõrwadesse: Kas nüüdsel ajal poiste puudust on! Teie wõite weel paremaid saada!" Ja nagu tahtmata seisis korraga Miina waimu ees Jaan oma piiruse ninahabemega; Jaani ilus pale, mille peal õrn habemehuit juukse juurest kõrwade ääres pigut allapoole wajuš, umbes na kõrwa les-tade otjadeni, tuletas Miinale neid armsaid pilkusiid meelde ja nagu Gewa õuna peale waadates ohkas, nõnda mõtles neiu: küll see wõiks kena olla, kui Jaani õrn habe nõnda minu pale wastu puutus, nagu kord tema põial" . . . ja selle juures hakkas ta wärisema, talle tuli üks isefugune hinge ahas-tus peale, mida ta enne iialgi ei olnud tunnud ja salaja hakkas ta „Meie Tja“ palwet lugema, et oma kurji mõtteid eemale ajada." (72 lk.)

Exbibl. univ. Tart.

Miina kodus, wana Sawiangu Mardi filma all, ei oleks Jaan omast plaanist midagi wõinud korda saata; selleks on tal laulukoori tarwis. Sellepärast ongi ta nii usin kõstri abiline lauljate kogumises ja hariduse kiitmises, mis laulu läbi peab tõstetud saama, ja selle nurga ärkamisest tunnistust andma. Laul, mäng ja kõstri waimustus äratas ka tõesti:

„Kõster mängis „Messiašt.“ Mida rohkem kõster mängis, seda paksemaks läks inimese kogu selja taga ja kõstri kamber oli hinge õht päris lämmataw. Miina oli üsna kõstri

selja taga ja pidi kahe käega vastu oreli pinki suruma, muidu oleks „Messia“ kuuljad ta kõstri selga litsunud. Ta tahtis Juuli otja waadata, kus see peaks olema, — ja nägi teda oma ees oreli nurga vastu surutult seiswat ja kärneri abi oli ta selja taga, püüagu kummarkülle üle Juuli õla ja waatas kõstri „Messiast.“ Miina waatas teine poole; seal seisid Kallatua Ella, ja imeks pannes nägi ta, et kiriku alt kingsepp jeda „Messiajele“ oma rinnaga teise õla vastu pigistades, lähemale hoidis. Nüüd märkas ta alles, mis nõnda ligi oli wajutatud ja nõnda hoolega Messiast kuulati. Ka enese seljataga tundis ta, kuidas inimesed tungisid; ta tundis selgesti kuidas kellegi jalga tema oma vastu suruti ja keegi oma käe tema õla peale pani, nõnda et põial tema põske kõrwa äärest puudutas. Ta pööras ümber, et jeda waadata. Selja taga seisid aga Jaan ja tase küsis ta: „Kas on raske?“ — ja naeratas. „Ei ole,“ wastas Miina ja naeratas ka. (56 lk.)

Rõster lubab küll. Sawiaugu Mardi palwe peale nooremate peale wahel filmawisata, kes nähtawasti kõik „maafikate“ mõjul paaritsema on hakanud, — aga see jääb ainult lubamiseks — osalt sellepärast, et ta omas muusikalises waimustuses lauljate sala ilatsemist ei märganud, osalt ka sellepärast, et ta omas salajas südames ise ilatseja on ja selles midagi paha ei näe. See on tema argipäewane usutunnistus. Pühapäewadel istus ta aga otse sel-

lekoha wastu, kust wägewa healega kuulutati: kōik on muutew, kuid armastus jääb igawesti kestma, sest Mina olen elu ja armastus. Nende sõnade kõla on kõstrile kõrwu jäänud. Ja et ta omas korratumas hinges wägewamat tundmust ei leia, kui meeste-naesterahwa wahel tekkiwate tundmuste nooruse idealiseerimist, siis peab ta seda tõsiseks armastuseks, mis ennast pöörda ei lasse, selle peale waatamata, et mitmetuhande aastane armuluule tagawara armu-joowastuse liig üüriselt kestwa aja üle täis lõpma- ta ja kibedaid nutupisaraid on. See eksitus wiib teda aga just oma argipäewase usutunnistuse juurde. Wana Nikolai soldat sunnib teda küll seda usu- tunnistust wähe muutma, aga see jääb mõjuta, sest et nad siin kumb-kumbagit ei mõista.

„Rahwa juus oli jutt koori kohta: Paul- jatel pidada ükssteisega rohkem tegemist olema kui lauludega.“

Mart oli seda kuulnud. Ta läks kord kõstri ralla mit waatama. Wana oli laulust wai- mustatud, aga ütles:

„Üks na kena, kui noored inimesed jedasi laulawad, aga ehk lähewad sassis, nyrarotca? Poissid hirwitasiwad tassa.“

„Eks igauks pidagu oma finni!“ naeris mõi- ja kärneri poiss ja waatas Juuli otja.

Mart tegi põlastawa naeruse näo.

„See on õige!“ wõttis kõster ka sõna, iga- üks pidagu oma finni! Paul ei takista kedagit; tõsine armastus ei lasse ennast pöörda!

„Ei laise pöördada!“ kordas Mart kõstri sõnu. See kes ütleb, et armastus ennaft pöördada ei laise, waletab! Noorte inimeste jüdamed on nagu wee ojakeseid kewadisel ajal, kui lumi julama hakkab. Tõmba talle siit ette, — wana näitas kepiga pöranda peale — ja wesi jookseb siit, sellest kohast; tõmba siit — ta tõmbas teisest kohast — ja wesi jookseb siit niisama hea meelega! Weel on see õige üks ta puhast kust ta jookseb, ehk misjugune tee!“

„Aga miks ja siis sealt tõmbad?“ küsis üks lauljatest tüdrukutest, kellele see nalja tegi.

Wana mõtles. „Kui aga jedasi juhtus“ ütles ta siis.

„Siis on juhtumine jüüdlane,“ arwas mõisa kärner.

„Juhtumine?“ küsis Mart, „juhtumisi on ikka, aga ega need siis inimese pärast pole tehtud, inimene ise teeb seda juhtumist.“

„See on õige! kinnitas kõster wainustatult. Wana jull on õigus. Inimene ei tohi mitte tuulelipp olla! Aga sellega teie ekkite, kui teie arwate, et armastus muute w on. Ma arwan, et teie oma abikaasat ikka endise armastusega armastate!“

„Mis tarwis siis inimesel mõistus on?“ küsis wana tõsiselt, põlgawalt — mõistus on see, mis mind midagi paha ei laise mõtelda! БОГЪ КАРЪ!“

Mart räägib siin ilatsemisest ja kardab õigusega, et see lauljaid wõib sassis ajada ja pealegi laulu roojastada, kui mõistus tale parajal ajal tõket ei tee. Selle asemel aga, et Marti

mõttest aru saada ja otsustada, kas ilatsemine on tõsine armastus ja kas ta võib lauljaid sassis ajada, või ei, kordab kõster ainult kantsli sõnu: tõsine armastus on muutmata. (Kor. 13) ja ilatsemist oma argipäevase usutunnistuse järele salajas tõsiselt armastuseks nimetades, tõendas ta selle põhjal ka Mardile, et laul kedagi ei takista.

Mardi vastustest leiame meie aga jutu pea mõtte eitawa poolele: midagi ei või tundmuste peale rajada — ka jaatava vastuse, mida meie „Ei iialgi“ seest asjata otsime ja „Õnnetu õnnelikuks“ koolmeistri Mätiku ja Juuli ise loomudes tumedalt aimame. Wana Mardi juus kõlab ta aga nii: Inimene ise teeb juhtumist... Mõistus on see, mis mind midagi paha ei lasse mõelda. Seda kokkuvõttes, võime kirjaniku ideet järgmise lausega avaldada: **Inimene ei või oma elu tundmuste peale rajada, vaid tema elu walgustaja ja korraldaja on mõistus.**

VII

Küsimine nüüd: andis see asutus puhast lõbu ja kasulikku äratust? Ei. Edewus ja kiimalus oli see, mis lauljaid kõstri kooris laulma ajas, laul ning kõstri hariduslised wähepalukesed need, mis kiimalust ja edewust weel õhutasiwad. Lauljad soojendasiwad takistamata oma südameid tunde mänguga; muusika uinutas

nende mõtte analiseerimise võimu ja pani meeled magusas eba armuõhus hõljuma. Ka nende „juhataja“ mõttering kombulise piiris polnud maifugi laiem. Lõbutsemise kohta ei olnud tema „haritud“ peas mingit kindlat mõõdupuud: mis süda igatses, sai tale lubatud, mis kord südames jõudu võttis, kiideti tema mõistusest heaks ja kästi kõvasti kinnipidada, sest inimesed ei pidawat tuule-lipp olema.

Ja mis juhatast ja eeskuju mõis see kihelkonna hariduse kandja oma koorile anda, peale nende madalate instinktide heaks kiitmise, mis lauljates „magusate maasikate“ mõjul isegi jõudjasti kosunesiwad: tõesti oli asutus kõlwa tu, millele tarwis oli lõpp teha.

Weel on jutus, „Issanda kiituseks“ midagi mis meie tähele panemist oma poole tõmbab.

Kui kõster Nikolai soldatilt õpetust oli saanud selles, mis tarwis inimesel mõistus on, siis küsis ta:

„Aga wana aus Kodar, mis arwate teie sellest; tulewal aastal on juwel Tartus suur laulupidu priiuse mälestuseks, kas lubate oma Miinat ka ühes minna?“

Wana Kodaras jäi mõttesse. Siis küsis ta järsku: Miks teie siis seal laulate?“

Sinna koguvad paljud kokku, igast Gestimaa nurgast ja siis laulame meie Sumalja keisri auks,“ wastas kõster waimustatult.

„Kas Sumal teid siis kodus ei kuule?“

Seda küll mitte, Sumal on igal pool,

wastas kõster, aga seda teeb meie rahvas oma heast meelest Jumala vastu!"

Kodaras hakkas naerma: Ja teie ei tea jugugi kas Jumal seda tahab! Teie arwate ühe asja wälja, lööte rallamit, Jumal kuulaku pealt ja arwaku weel seda omale juureks auks!"

"Mitte nõnda, mitte nõnda!" noomis kõster, kellel häbi oli niifugust juttu kuulda.

"Laulmises ei ole midagi Jumala wastast asja: Aga pea asi, meie tahame oma keisrit kiita, kes meile priiust saatis!" . . . "Siis minge!" ütles wana waimustatult.

Wana Kodaras ei taha Miinat laulupidule lasta; temal peab, nagu see tal wiisiks on, selge olema, miks koduse laulust Jõsandale küllalt ei saa. Wana ei lase ennast siin juures Kopsi sophismide läbi nii kergesti eksitada. Kopsi seletusest hoolimata, jääb Mardile esiotsa ometegi tumedaks, mis tarwis Tartu taheti laulma minna: Jõsanda kiituseks ja keisri auks, nagu seda koori juhataja tõendas, wõi oli see lõbu reis, milleks teda lauljad Riisu Jaani suu läbi pidasiwad? (63 lk.)

Nagu nüüd selgub, tahetakse lauluga midagi üleüldist korda saata, sest

"sinna koguwad paljud kofku, igast Cestimaa nurgast" — finnitab kõster Mardile. Laulule tõmmatakse rahwuslise idee mantel selga; laulu ja mängu läbi katsutakse seda ideet edendada. Aga mis selle idee nimi on, mis kisen-

damise ja pillipuhumisega tahetakse läbi wiia, ja mida meie kõstri koor ka kuuljatele peab aitama selgeks teha. Rahwa ärkamine? Millele ärkamine? Nende sama ihadele, mis Miinat Betlemma ette tõukasiwad? Wõi rahvusline isetundmine? Et siin iga Gesticlane aru saaks, et mitte tema üksi omas kodu urkas rallamit ei löö, waid et seda ka igas Gesticmaa nurgas tehakse; et ta nende rahvastega hariduses sammu käib, kes ka sarnaseid rallamisi peawad, ja neist ees on, kes seda ei tee. Wõi on meil Jeeriku müürid maha murda? Aga kus need müürid siis on? Nad peawad meile selgesti kätte näidatud olema, sest suur tunde äritus nõuab ka sellekohast selgeste nähtawat tööd, muidu wõime isjoma kaelasid käämma hakata, — otsimiseks ju siin enam aega ei ole. Märgaku igaüks, mis wägitöödele sarnane muusika wõib kibutada, millesse meie kõstri koori tundmused on pandud.

Arwaks aga keegi, et suurel üleüldisel tunde äritusel waja ei oleks tegewuseks saada, waid et ta ainult küünlaiks oleks, mis ta elu heledaks teeb, siis oodetakse kufelt munemist. Tundmustega targutama hakata, neile tegewusele kibutamise asemele ideesid (mõistuse tööd) kaela siduda on hale mõttewasting mis oma söodu jällegi mõtteudu sünnitajaks on.

„Ja Miina ujus ühes, enesele koguni tundmatus luule ilmas, kus teda weeti, saadeti,

tõmmati ja acti!" —

ja see oli alles esimese laulupidu päewa tunde sauna järele. Kolmandama päewa õhtul ujusidwad Miinat — Jaani juba niisuguses õndsuse meres, et kõik nende ideed kahte ainumasse sõnasse kokku olivad sulanud:

"Jaani!"

"Miina!"

"Jaani!?"

"Miina, Miina kene!!"

"Jaani?!" — sofistias Miina...

Ja ideede kuulutaja ise wiskab filma sõbra juures klaas õlle peale! —

VIII.

Nõnda kirjaniku otsus tundmuste ainete mõistuse omade asemele seadmise ja selle järelduse kohta.

Kirjaniku mõtete selgituseks teeme weikese külaskäigu sündinud lugude walda.

1890 aastal olin ma Tartu laulupidul. Laulupidult sõitsin ma tõsiselt waimustatult ja äritatult koju. Waimustus ja ärewus kestis ka kodus ikka edasi, kõrwas kõlastiwad helid, hinges sarnane tundmine, nagu tõtsutaksiwad mind nägemata wäed kätel. Ma ootasin midagi ilmu-
ma, aga taewas jäi kinni ja mingit ilmutamist ma ei näinud. Siisgi sündis mind tundmuste pakitsimine mingit tegema — aga mida — ei teadnud ma isegi selgesti. Et aga meelte äre-

wus ei tahtnud lahkuda, siis kogusin teisa, noo-
 remaind enesed ümber: seadsime küla pillidest terve
 neljapillilise orkestri kokku, wemmal oli weikene
 kaulukoor, wanadele lauludele õppisime paar
 wärsket juurde, oma mõtte ahtrusest pitsitasin
 paar kõnetgi weel wälja, ühe Wanemuise ja
 Gesti laulu ilust, teise seltslise elu mõjust —
 ja saimegi piisuse copia sellest, mis mind Tartus
 harilikust toonist wälja tõukas; laulud laulsime
 waimustatult, mäng meeldis, kõnede kohta ütles
 keegi küla peremeestest (lugu juhtus ühes metsa
 nurgas): „waat, mis ikka üks kooliõpetust saanud
 inimene kõik wõib kokku korutada.“ Waewalt
 sai aga neist kõnedest keegi jagu ja pidas neid
 tõsiseks mõtteawalduseks, sest et ma sellekorral
 enesele isegi õiget aru ei annud, mis otstarbe
 kõigel sellel tegewusel oli. Aga midagi ikka tar-
 wis teha oli, et sest koormast lahti peaseda,
 mis mulle Tartus selga laoti. Ja warsti selle
 järele olin ka hingepiinast waba.

Laulupidul, mis neli aastat hiljem Tartus
 ärapeeti, ei olnud enam pooltgi seda mõju minu
 kohta. Wiimasel Tallina laulupidul ma ei käinudgi.
 Miks niisugune tagurpidi käik?

Õsimise laulupidule sõitsin ma suure õhina
 ja lootusega. Mis ma nimelt lootsin, ei oska
 ma praegugi seletada: Laulupidul pidi ju kõik
 selgeks saama. Kodu sõitsin ma sealt tundmuste
 laenguga, aga juhatus ei antud mulle mitte
 kaasa, kuhu ma selle laengu pean sihtima. Sme-

telen isegi, et needgi ideefesed, mis mul siis peas mõlkusivad, ka Miina—Jaani moodi ühesse ainsasse sõnasse kokku ei sulanud. Walgustamata läksin, walgustamata tulin, mille järele ka walgustamata labane lõpp tuli.

Teine pidu mõjus wähem sellepärast, et tunnete juba mõtte analüüs järele käis.

See sama kuni mõtte sõelumine tikkus kolmanda pidule juba ette, sellepärast jäi pidu kogu ni nägemata.

Selle sõelumise wili on järgmine: lubatakse mu tunded soojaks kütta, siis arwan ma lubajale kohuseks mulle päewaselgelt kätte näidata, kuhu ma selle soojuse lasen, mis minusse muutmatast jääda ei wõi. Kui ta aga tundmuse andes nende tarwis mitte mõõtu ega walgustust kaasa ei lisa, siis on ta petis ja wõrukael, kes näidata püüab, et ta kasulikku seltskondlist tööd teeb, omaks eluks aga lõbutsemist peab ja ka teisa sellesse ususse awateleb. Tõesti, esite natukesel haawal, ijaaranis Kopsi kooris, kaasa lõbutseada, kohtlaselt mõeldes: waat lõbutsemises on rõõmu ja elu, — siis üleüldised rahwa rallimise kursused läbi teha ja sealt juba selle lipu all ilmuda: elu on lõbutsemine ja rallimine. Nagu näete, weikene, tühine aimete wahetus — ja mis see paari aime wahetus nüüd mehele teeb, palju neid eluajal küll ei wahetata?

Siin hoiatame effituse eest: meie ei pea oma hingelugu selles juhtumises mitte teeks, mida

mööda kõik teised pidulaulu maitanud hinged on käinud ja peavad käima; see on aga ainult üks proovi reis Sawiaugu Mardi mõtete tõttu.

Nii võime siis nüüd ühes Nikolai soldati ja kirjanikuga öelda: 1) Köster Kopsi koorid on kõlvatumad asutused ja peavad lõppema ja 2) on võimalik et üksikud koorid köster Kopsi koorideks muutuvad, siis võib seda ka üleüldiste laulupidudega sündida.

Kes neile paarile tõendusle E. Petersoni jutust „Issanda kiituseks“ veel lisandust otsib, näeb asjata waeva. Arwab ta aga pärast „Issanda kiituseks“ lugemist, nagu püüaks kirjanik oma Kopsi kooriga terwet Eesti muusikat Kopsi muusikaks tembeldada, siis on ta unistaja, kes selgel öösel afnast wälja waatab ja selles piisikeses taewaruumi jaokeses särawaid tähti kõigeks lõpmata täheokuks peab, sellejärele Looja suurust mõõdab ja weel nõuab, et kõik tema ignoratio elenchi*) järele lõtkama hakanud mõtetega sammu peavad pidama.

Et meie siin tõesti muidu asjata sõnu ei raiska, selleks on meile W. R. sulest kustutamata kirjatunnistus, milles tema aga otse teist seina wastu jookseb. Kirjatunnistus kõlab järgmiselt:

„Mina ei tunne niisuguseid (köster Kopsi) koorisid mitte, kus roppu elu edendatakse. Kooride juhatajate eneste asjaks jääb ka pori, mis

*) Loogikaline eksitus.

nende pääle on pillutud, maha raputada. Ma tahan ainult kindlate tunnistuste najal näidata, et mitte kawalus ja kiimalus meie koorisid ei ole asutanud, waid õiglane ja auus püüd, osawõtjatele ja kuuljatele puhast lõbu ja kasulikku äratust pakkuda."

W. K. on omale ülesandeks wõtnud näidata, et Cesti koorid 1) püüete ja 2) mõju poolest kristlikud on olnud ja on. Cesti laulu mõju tunnistab ta üheainsa kentsaka üteluslega selleks; et aga meie kooride juhatajate püüdeid õiglas- seks ja auusaks teha, selleks leiab ta waja ole- wat kindlaid tunnistusi tuua. Tunnistused: Madam Jakobsoni käsikirjalik aruanne Torma mängukoori asutamisest. Aruandes seisab: „Meie mängukoori päälkiri on Kristlik“ W. K. lisab juurde: „tunnistuste kirjutajaks on auumees Madam Jakobson, nõnda et laim ei julge tema sõnu kahtlustada.“ Tähendab, A. Jakobsoni koor oli ka mõju poolest kristlik. Teiseti arwa- miseks ei ole ka meil põhjusid. Müüd aga oleme sunnitud järgmist mõttekäiku tegema.

Koorid, kes ühes oma juhatajaga püüetes ja teos õiglased ja ausad, on kristlikud.

Cestis esimine, Torma mängukoor Madam Jakobsoni juhatamisel oli püüetes ja teos õiglane ja aus ergo*) — meie koorid (kõik) on krist- likud.

*) Järgnewalt.

Tõde poolest aga ei jõua W. K. selle mõtte wiguriga kaugemale, kui otsusele, et Torma mängukoor A. Jakobsoni juhatusel kristlik oli, sest tunnistused räägivad ainult A. Jakobsoni koorist, pealegi veel mängukoorist, mille liikmed Jaani Mäina moodi sassi ei wõinud minna. Selle eeskuju järele liigame paar lauset omalt poolt usukinnitamiseks ja mõistuse wõiduks juurde: esimene inimene langes patu sisse, sellepärast oleme ka meie kõik patused; esimene ristiinimene oli ühes ka Jumal, sellepärast ka meie ristiinimesed oleme kõik Jumalad jne.

Tõesti õpetlik: muudgu wõta kirikherra käest ristimise täht ja oledgi kahes olemises.

W. K.—l näitab mõtte ausus usu ja tundmuste kõrwal nii wähe tähele panemise wäärt asi olewat, et ta wiimast ütelist kurja mõistuse alanduseks nähtawasti tõeks tunnistab — kõige vähemalt iseenele kohta, kui ta ütleb: „mina ei tunne niisuguseid koorisid mitte, kus roppu elu edendatakse, sellepärast neid ei ole olemasgi. Mis W. K. nüüd õige meilt nõuab: kas usku, wõi mõistust? Siin jääb ka meie mõistus kinni. Aga W. K.—l on ometigi nüüd alus käes: Cesti koorid on kristlikud. E. Peterson aga näitab, et köster Kopsi koor Cestis mitte kristlik ei olnud, — siit jõuab W. K. uule, ja seekord loogikaliselt üsna õigele otsusele: E. Peterson roojastab laulu ja mängu, lõhub koorisid — E. Peterson on raisakull.

Aga W. R. on siiski ikka liig wara huulte ohwri roojastamise juurde tõtanud. Halastamata loogika nõuab, et W. R. weel peale Torma mängufoori aruande leidmist, ka kõikide Gesti tekkimise kooride arhiwid läbi soriks ja kindlate tunnistuste waral näitaks, et iga laulukoor, nimelt ka iga segakoor kristlik on olnud ja praegu on, ja igal kooriasutajal ja juhatajal õiglane ja auus püüud oli osawõtjatele ja kuuljatele puhast lõbu ja kasulikku äratust pakkuda.

Kasuliseks äratuseks ja W. R. waewa fergituseks lisame siia juurde weel lühikese sõnumekese, mis meie „Gesti Postimehest“ leidjame: X Pärnust.

Walguse jeltsil oli 19 now. (1900) kirjanduse õhtu. Rõster G. Piiskop pidas kõnet „Seltskondlikust elust, ehk ajast, millas kõige parem abieluõige on heita.“ Rõne oli koguni iseäralik. Lõppeks küsiti: Kus oleks kõige parem koht noortele inimestele üks teise tundma õppimiseks? Kosteti: karaskuse jeltsimaja ja laulukoor. „Tulge noored mehed ja neid laulukoori jekka laulma, siin wõite üksteist tundma õppida ja paari saada. (Tahtmata tuliwad mul G. Petersoni „Paisjed“ II anne meelde)“ . . .

IX.

Peame ütlemä, raskest ja tülitawad kohused on W. R. endale unisest peast kaela wõtnud, et kõiki Gesti koorisid kristlikuks tunnistada,

jellega Kopside koorid olemataks teha ja raisakul-
lile, kes huulte ohvrit on roojastanud, surma
kuuli jaata. Kuni surma kuul aga veel lendab,
on meil aega küllalt järele waadata, mis sugu-
sed püüded ja kasud Kopsi koori asutamiswad.

Tutt „Issanda kiituseks“ just Kopsi koori
asutamisega algabgi.

„Wana kirikherra Theer oli juba nõrk ja
haiglane, nõrk terwijest, haiglane jüdamest:
lapsed ja rumal kogudus jaiwad tema kirs-
tu naelaks“ — lapsed jellega, et nad tema,
kirikherra, ametit ei tahtnud õppida ja ko-
gudus „Ei wõtnud tema healt tähele panna
ega tahtnud wanakese wäimeest, noort jalapa-
runit Stolbenit omale hinge karjatjeks jaada...
Kogudus läheb häbemataks, tooreks, ropuks
oma juhatajate wastu! kuidas abi leida?
Wana kõstri (Ani) asemele pean ma ühe
mehe wõtma, kes rahwast wõtab juhataja;
teed mu wäimehele walmistada“

Nii arutas Theer,

ja kohe muutis plaan teoks, kui Ani omad
filmad kiini pani. Kohe kirjutas wana Theer
Gothard Kopsile alandliku ja kiitwa kirja,
lubas talle suurt palka, rääkis siit nurga
hädaft ja kutjus teist missioni tööle ewan-
geliumi nimel. Kops kuulis wanakese palwet.
Ja tuli see nüüd uuest kantrist, ehk mõ-
nest muust põhjustest, aga parun Stolber oli
enne Theeri asemel, kui see elawate kirjast
lahkus . . . Kirikherrade tähele panemist
oli ta (Kops) selle läbi enese peale tõmbanud,
et ta ojaw laulukoori juhataja oli ja peale
selle veel tubli orelil mängija . . .

Kihelkonna ette otja hariduslisele tegewusele oli nüüd wärste töö jõud asunud. Milles awal-
dab ennast see tegewus. Wana andis wäimehele
nõu

„midagi ette wõtta, mille läbi koguduse ar-
mastus rohkem nende poole jaoks wõidetud.
Nüüd wahendisi leiti nõupidamise järele mitu,
nagu: koguduse seas lugemise tundide pida-
mine, armjad laste pidud ja wiimaks kogu-
duse laulukoori ajutamine, et koor juurtel
pühadel ja tähtpäewadel Issanda kiituseks
pidi laulma. Wiimase üle räägiti ka kōstriga.
See oli wäga nõus.“

Kōstril olivad omad isesugused hariduslised
waated. Paulu harjutuste wahel rääkis ta pare-
matest riiete moedest, suurtest helikunstnikkudest ja
nende kuulsusest ja rikkusest. Ka kihelkonna kant-
ri enese peas oli oma kindel suuruste tabel. Kui
kirikherra pühapäewal kantslist lauljaid Kōpfi juur-
de kōtku kutsus

„mitte ükspäinis oma heal, waid oma ter-
we keha andma Issanda kiituseks“—

nagu seda Miina ka tegi — ja selle juures Kōpfi
kantsri isanda ks nimetas, see on, teda isand
Aniga ühe astme peale seadis, siis ei suutnud ta
seda alandamist kannatada ja nõudis

„et kirikjand mitte enam teda kantslist ei
teotaks ega isanda ks ei kutsuks.“

Uga kirikhärra küsis: Kes siis mina ja minu
proua on? Nüüd sai kōster aru, et tema mitte
herra, ning tema naene mitte proua ei ole.
Et ta aga Anist tundis harituma olemat, siis

lõi ta oma suuruse tabelisje enese jaoks uue auni-
nime: kihelkonna kanter.

Missugused olivad siis need püüded, mis
Koppi koori asutasivad? Kawalus ja kõrkus. Ka-
walus, et hea koht käest ära ei läheks; kõrkus, et
koguduse armastus saaks rohkem enese poole
wõidetud,

see tähendab, et kogudus rohkem oma herrat
ja isandat armastaks ning austaks, sest

„ta läheb häbemataks, tooreks, ropuks oma
juhatajate vastu,“

nagu see ka tõesti wöölmöldri Hansu kõnest oma
kirikherraga näha on.

X

Ernst Peterson mitte ainult ei püüa näi-
data, waid ka näitab „kuda kawalus ja kõrkus
laulu koori asutab, edemus ja fiimalus noored
inimesed kooris laulma ajab, nad libeda tee
peale tõmbab ja wiimaks mitmed otse häbi elu
sisse tõukab, nõnda et wiimaks kohtuuurimine kõl-
matumale asutusele otja teeb! Mõistlikuma lõp-
pu meie selle koorile ka ei leiagi.

Pilt, mille G. Peterson omas wiimases
jutus meile elawalt ja üliosawaste filmade ette
seab, on tõesti jälf ja kohutam. Sa jälgim ja
kohutawam on ta sellepärast, et ta mitte luule
wiirastus ei ole, waid tüff meie tõsist elu.
Elu nähtuste proow ei lasse meid seda kohuta-
wat pilti sugugi kirjaniku luulesünnituseks pi-

dada, sest isegi karstuse seltsi saalist kuulutati avalikult, et laulukoorid võige sündsam noore rahwa paaritsemise paik olla. Uga G. Peterson on näidanud, kui kaugele mõnikord niisugune paaritsemine noori inimesi võib viia.

Nüüd küsime: kas Ernst Peterson teotab muusikat? Kui meie jah ütleme, siis tunnistame meie sellega, et meie mõte sassis on, sellepärast küsime enne: kas Koppi segakoor teotab muusikat? Jah, sest ta edendab halba muusikat ja halva muusika läbi halbu tundmusi. Kirjanik on Koppi muusikale niisuguse tõetunnistuse annud, seega ennast hea, puhta muusika kaitsjate liiki tõstnud. Ka meie arust on ikka sopase muusika tegija muusika roojastaja, aga mitte see kes näitab, et soppast muusikat tehakse. Ehk soovib aga G. Peterson laulu kooride lõppemist? Ka ei. On ta puhta muusika kaitsja, siis ei või temal midagi nendele kooride vastu olla, kes tõesti puhast muusikat edendavad ja puhtaid häid tundmusi kasvatavad.

Tõsi on, kirjanik püüab, „**neid** küünlaid kustutada, mis meie rahwa elu heledaks tahavad teha.“ Uga vaatame, ehk tunneme meie niisuguseid küünlaid juba enne. Geespool nägime, et nendega laulu ja mängu koorid tähendakse. Mis laulukoorid need õige on, mis meie rahwa elu ka heledaks võivad teha.“

See, mis meie südameid sojendab, on tundmused. Uga terve elu valgustaja ja heledaks

tegija on mõistus. Kui tõendaks, et laulukoorid meie rahwa elu küünlad on, siis loodetakse neilt, et nad rahwa waimuwara rohkesti aitawad kaswatada, mõtteid selgitada, uusi aateid luua ja wanu selgitada, ühe sõnaga rahwa elurada walgustada ja tema elu heledaks teha. Võiwad aga laulukoorid seda korda saata?

Laul ja mäng on muusika. Muusika on üks osa kunstist. Kunsti otstarbe on see, et seltskonna kombelisi aateid mõistuse piirkonnast tundmuste walda wiia, häid, kauneid, walgustatud tundmusi laulus, pildis, luulesalmis jne. awaldada, ehk nagu weel üleüldisemalt tõendaks: kunst on iluduse awaldamine. Laulu, pildi ja teiste kunsti tööde sisse pandud tunded, paremad ehk pahemad, nagu neid kunstnik sinna on mahutanud, äratawad waataja ehk kuulja südames kõige pealt ka niisamasuguseid tundeid. Kunst on seega tegewus, mis tundmusi äratab. Seda peame ka muusika, kui kunsti osa kohta ütleva. Tundmused, mis komponist laulusse on põiminud, sütitawad kõige esmalt lauljate südameid, sealt kantakse nad ka kuuljate hingesse. Teiste kunsti osade, nagu ilukirjanduse, maalinise, ehituskunsti j. m. seast on muusika oma mõju poolest kõige rohkemal mõõdul tundmusi sütitaw, aga ka kõige tumedam ja aatewaesem. Mida ülem tundmus, seda kindlamine on ta mõistusega ühte kasunnd; kuhu aga mõistuse walgu ei ulata, seal võib ka halba tekkida, mis hea kosunemise järele jõudu wõtab. Esialgu-

ne, tekkim tundmus on aga täitsa pime, muidu ei oleks ta mitte tundmus, sellepärast ei wõi sarnane tundmus kellegile walgustust anda. Niisama ka kõrgemal astmel ei anna tundmus meie elule heledust, waid walgustajaks on itka mõistus, kes tundmustega ühendusesse astub. Mitte tundmused ei tee wahet, mis hea, mis halb, waid wahetegijaks on mõistus. Hea ja halb on ai-med, mõistuse piirkonnast. Tunded wõivad küll head ehk halwad olla, aga kunagi mitte mõistlikud ehk mõistmatad.

Et muusika nimelt tundmuse äratam tegewus on, siis ei wõi laulu ja mängufoorid, kui muusika awaldajad, mitte küünlad olla, mis meie rahwa elu heledaks teewad.

Topitakse aga siiski muusikale peale südame sojendamise ameti ka weel mõistuse töö kaela teha, siis tuletab see meile tuttavat Kopfi koori meelde; needsamad wanad märgid: koori küünlaks tegemine, tundmustele tegude asemele ideede kaela sidumine j. n. e. Kõster Kopf kustutab aga oma heleda küünla juba ammu enne kohtu-nurimist ise ära. Selleks sunnib teda wana Sawiaugu Mart. Mardile kuulutab Kõster Kopf, et küünlad põleda Issanda kiituseks rahwa heast meelest, siis annab ta warsti järele, ja pea asjaks jääb oma keisrit kiita, aga wiimaks lepib ta sellega, et koorid olla muidu moe asjad:

„Niisuguseid laulupidusid peawad kõik rahwad ja meie ei tohi mitte maha jääda.“

Wana Mart aga pajatab:

„Siin ei saa minu wana pea enam aru kätte ja ma arwan, et Issand siin wähem saab, kui inimesed ise. Ma näen, siin on teil midagi muud hinge taya, kui Issand ja Keiser!“

Uga mis muud, kui et

„koguduse armastus rohkem nende poole saaks wõitetud“

wastame meie kirikherra Theeri sõnadega, mis ta enne Kopsi koori asutamist ütles.

Lõppeks tuletame weel meelde, et Mart õigest kohalt oma tüdart nõudmas käis, aga selle nõudmisega oma herrat ja isandat oma surma eel weel muidu asjata waewas. Oleks Mart mitte nii kõhe peale esimest nõudmist südame waluse ära surnud, siis oleks ta ehk ka weel Tartusse läinud järele pärima, mis kose tõbi tema „ТЭВКА“ on ära neelanud.

Kõike kofku wõttes peame tunnistama et W. R. & Ko. arwamine Ernst Petersoni jutust „Issanda kiituseks“ sugugi kõikumata seadus ei ole, sest et ta wõlsil alusel ja räpafalt kofku seatud on ja pealegi meie usu peale lootma on jäänud. Ka mõnesuguste nimede andmise oleks ta hiljema aja peale wõinud jätta, sest meie kahtleme, et eluwarjukülgede kirjeldaja ja raisakull ühe ja sellesama asja nimeks wõiks olla. W. R. ühes „Ristirahwa pühapäewa lehega“ paneks seda tõesti imeks, kui meie kirikherrasid raisakullideks hakkaksime kutsuma, sell põhjusel, et nad

kantslist pattu ja pörgut veel hoopis wägewamate sõnadega ja kõnekäänafutega oma kogudustele ette kujukawad. Aga mis öeldud, see öeldud. Mõistus on siin nähtawasti jüdame mõju all olnud, mis Sawiaugu Mardi jilmaringist waadates asja selgitamise juures suur wiga on. Kas Ernst Peterson on tõesti raisakull, wõi ei, jätame igaihe enese otjustada, kuid liisame juurde, et ta mitte wõerasse pasunasse ei puhuks, waid ise läbi katuks, kas see nimi tale kõlbuline on.

Meie peame aga tunnistama, et kirjanik Ernst Peterson pea jagu teistest meie jutu kirjanitusest pikemaks on sircunud ja loodame, et ta tulewased waimu-lapsed niisama tunde wärskest ja mõtte terawust awaldakšiwad, — aga mitte Miina moodi ilatfema ei hakkaks.

M. Miis.

Põltjamaal 14 apr. 1901.

